

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Ніколаєнко С.О.

*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

Ніколаєнко С.І.

*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*

Поняття педагогічного спілкування. Сфера педагогічної праці, за класифікацією Є.О. Клімова, відноситься до так званого соціономічного типу або такого виду професійної діяльності, у якому провідну роль відіграє процес спілкування. Педагогічне спілкування є різновидом професійного спілкування, через яке відбувається соціально-психологічна взаємодія вчителя з учнями.

Педагогічне спілкування визначається як система методів і прийомів, що забезпечують реалізацію цілей і завдань педагогічної діяльності, а також організують, спрямовують соціально-психологічну взаємодію педагога та вихованців. Педагогічне спілкування потрібно розглядати як окремий тип діяльності, тому що воно функціонує в структурі педагогічної діяльності поряд з іншими її типами: організаторським, інформаційно-пізнавальним, цінісно-орієнтаційним (О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська).

Мета педагогічного спілкування полягає як у передачі суспільного і професійного досвіду (знань, умінь, навичок) від вчителя учням, так і в обміні особистісними розуміннями, пов'язаними з об'єктами, що вивчаються, і життям у цілому. У спілкуванні відбувається становлення (тобто виникнення нових властивостей і якостей) індивідуальності як учнів, так і педагогів.

Специфіка педагогічного спілкування виявляється в його поліоб'єктній спрямованості: на саму навчальну взаємодію, на учнів (їхній актуальний стан, перспективні лінії розвитку) і на предмет засвоєння. У той же час педагогічне спілкування визначається й потрійною орієнтованістю його суб'єктів: особистісною, соціальною й предметною. Не менш важливою характеристикою педагогічного спілкування є його поліінформативність, яка полягає в тому, що мовне повідомлення має складний комунікативно-предметний зміст, який являє собою єдність змістовного, експресивного та спонукального планів спілкування.

Функції педагогічного спілкування. У педагогічному спілкуванні необхідно розрізняти наступні функції: 1) контактну функцію - встановлення контакту як стану взаємної готовності до прийняття та передачі повідомлень й підтримання взаємозв'язку у вигляді постійної взаємоспрямованості; 2) інформаційну функцію - обмін повідомленнями, думками, намірами, рішеннями; 3) спонукальну функцію - стимуляцію активності партнера для спрямування його на виконання певних дій; 4) координаційну функцію - взаємне орієнтування та узгодження дій при організації спільної діяльності; 5) функцію розуміння - адекватне сприймання та взаємне розуміння змісту повідомлень, намірів, станів тощо; 6) емотивну функцію - збудження в партнері потрібних емоційних станів, а також зміна за допомогою співрозмовника своїх почуттів, переживань; 7) функцію встановлення відносин - усвідомлення та фіксацію свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків угруповання, у якому діє індивід; 8) функцію здійснення впливу - зміну стану, поведінки, особистісних утворень співрозмовника; 9) організаційну функцію - створення певних умов для об'єднання індивідів та груп на основі спільних цілей, завдань, інтересів; 10) функцію обміну ролями - створення в процесі педагогічного спілкування умов для програмувати в учнів того чи іншого шаблону соціальної поведінки в системі «вчитель – учень»; 11) функцію самоствердження особистості - сприяння усвідомленню школярем свого «Я»,

своєї особистої значущості, формуванню адекватної самооцінки і перспектив особистості, рівня домагань; 12) функцію співпереживання - забезпечення умов для розуміння почуттів іншої людини, для формування здатності стати на точку зору іншого, що нормалізує відносини в колективі.

Структура педагогічного спілкування. Професійно-педагогічне спілкування має структуру, що відповідає загальнопсихологічній структурі спілкування, в межах якої розрізняються три сторони: комунікативна, перцептивна та інтерактивна.

Комунікативна сторона педагогічного спілкування передбачає обмін інформацією між суб'єктами спілкування, багато в чому обумовлений характером взаємини ролей учасників даної форми взаємодії. Педагогічна комунікація реалізується за допомогою певних засобів, головним з яких є мова.

Перцептивна сторона педагогічного спілкування передбачає сприйняття, вивчення, розуміння, оцінку партнерами по спілкуванню один одного й також опосередковується своєрідністю ролей учасників взаємодії. У межах даної сторони педагогічного спілкування до необхідних професійних якостей педагога відносяться його вміння відзначати й адекватно оцінювати індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси, схильності, настрої.

Інтерактивна сторона педагогічного спілкування передбачає побудову загальної стратегії взаємодії, обмін не лише фактами, відносинами, але й діями. Існують два основних види взаємодії: 1) кооперація - співробітництво, що сприяє організації й досягненню позитивних результатів у спільній діяльності; 2) конкуренція - конфлікт, зіткнення протилежних цілей, позицій, інтересів.

Види педагогічного спілкування. Види спілкування вирізняються за різними параметрами. Залежно від ознак, що є основою для класифікації, педагогічне спілкування має ряд різновидів: 1) залежно від кількості учасників спілкування може бути міжособистісним, особистісно-груповим та міжгруповим; 2) за мірою опосередкованості вирізняють безпосереднє і

опосередковане спілкування; 3) за тривалістю самого процесу спілкування може бути короткочасним та довготривалим; 4) залежно від ступеня досягнення мети розрізняють завершене та незавершене спілкування; 5) за характером взаємин суб'єктів спілкування може бути гармонійним або конфліктним; 6) в залежності від характеру комунікації розрізняються монологічна та діалогічна форми педагогічного спілкування.

Моделі педагогічного спілкування. В залежності від того, який принцип взаємодії реалізується у педагогічному спілкуванні (суб'єкт-суб'єктний або суб'єкт-об'єктний), розрізняють дві основні моделі спілкування: 1) навчально-дисциплінарну (функціонально-рольову); 2) особистісно-орієнтовану.

Метою навчально-дисциплінарної моделі спілкування є формування в учнів знань, умінь і навичок. У контексті даної моделі спілкування суто ділове, стандартизоване, обмежене вимогами рольової позиції. Для розглянутої моделі спілкування притаманний також авторитарний тип спілкування.

Метою особистісно-орієнтованої моделі спілкування є формування особистості, розвиток індивідуальності дитини. Для цієї моделі спілкування притаманний діалогічний тип спілкування. У контексті даної моделі педагогічного спілкування суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії є принципом його ефективної організації, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній настанові, активності педагога та учнів, взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності сприйняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

Стилі педагогічного спілкування. Важливим аспектом дослідження педагогічного спілкування є вивчення стилів педагогічного спілкування. Стиль спілкування - це індивідуально-стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється в будь-яких умовах взаємодії - у ділових і особистісних стосунках, у стилі керівництва і виховання дітей, способах

прийняття рішень і розв'язання конфліктів, у прийомах психологічного впливу на людей.

Існують різні підходи до виділення стилів педагогічного спілкування. На основі поєднання трьох ортогональних, відносно самостійних параметрів педагогічного спілкування: «домінантність – залежність», «симпатія, доброзичливість, прийняття - антипатія, ворожість, неприйняття», «дистантність - психологічна близькість, контактність» розрізняються вісім стилів: 1) авторитарний (відкритий, доміантний, доброзичливий); 2) діловий (закритий, доміантний, доброзичливий); 3) зверхній (закритий, доміантний, недоброзичливий); 4) конформний (відкритий, пасивний, доброзичливий); 5) байдужий (відкритий, пасивний, недоброзичливий); 6) відчужений (закритий, пасивний, недоброзичливий); 7) формально-толетарний (закритий, пасивний, доброзичливий); 8) агресивний (відкритий, доміантний, недоброзичливий).

Цікавою є і описова класифікація, що розкриває окремі найбільш яскраві характеристики особливостей педагогічного спілкування. Так, І.М. Юсупова виділяє такі стилі педагогічного спілкування: 1) стиль «спільна творчість»; 2) стиль «дружня прихильність»; 3) стиль «загравання»; 4) стиль «залякування»; 5) стиль «дистанція»; 6) «менторський» стиль.

Перелічені варіанти не вичерпують усього багатства мимовільно вироблених тривалою практикою стилів спілкування. В його спектрі можливі різноманітні нюанси, які дають несподівані ефекти, що сприяють чи заважають взаємодії партнерів. Зазвичай, їх відшукують емпіричним шляхом. При цьому стиль однієї людини може бути неприйнятним для іншої. У стилі спілкування яскраво виявляється індивідуальність особистості педагога. Ефективний стиль педагогічного спілкування вчителя мають відрізнити пильна увага до мисленневого процесу учня (учнів), наявність емпатії, доброзичливість та рефлексія.

Ніколаєнко, С.О. Сутнісні характеристики педагогічного спілкування [Текст] / С.О. Ніколаєнко, С.І. Ніколаєнко // Педагогіка і психологія: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: (23 серпня 2013 р., м. Харків).- Харків : Східноукраїнська організація "Центр педагогічних досліджень", 2013. - С. 96-100.